

Ο κινηματογράφος Διονύσια, σε νεοαιγυπτιακό ρυθμό (κατεδαφίστηκε).

Ο ΕΚΛΕΚΤΙΚΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Ο 19ος αιώνας είναι ένας αιώνας μεταβατικός που χαρακτηρίζεται από τεράστιες πολιτικές, πολιτιστικές, κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές. Η Γαλλική Έπανάσταση (1789) με τό σύνθημα «ἐλευθερία, ισότητα, ἀδελφωσύνη» και ἡ Βιομηχανική Έπανάσταση με τὴν ἐφαρμογή τῶν τεχνολογικῶν ἐφευρέσεων ἀποτελοῦν τὰ καθοριστικὰ γεγονότα γιὰ τὶς ἀλλαγές αὐτές.

Ἡ Βιομηχανική Έπανάσταση ἀνατρέπει τὸ οικονομικὸ σύστημα τῆς Εὐρώπης, πού ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 19οῦ αἰῶνα εἶναι ἀγροτικὸ, εἰσάγει τὴ μηχανή και ἰδρύει ἐργοστάσια πού δίνουν τὴ δυνατότητα τῆς μαζικῆς παραγωγῆς, τῆς τυποποίησης τῶν προϊόντων και τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας.

Παράλληλα ἀλλάζει ἡ ὄλη κοινωνική δομή και ὀργάνωση με τὴ δημιουργία τῆς ἐργατικῆς τάξης και τὴν ἀντικατάσταση τῆς παλαιᾶς ἀριστοκρατίας ἀπὸ τὴν νέα ἀστική τάξη, τοῦς «νεοευγενεῖς».

Ἡ αὐξανόμενη βιομηχανική παραγωγή στὰ μέσα τοῦ αἰῶνα δημιουργεῖ τὴν ἀνάγκη ἀγορῶν, με ἀποτέλεσμα τὴν ἀναζήτηση νέων ἀποικίων. Ἐτσι τὰ βιομηχανικά κράτη Ἀγγλία-Γαλλία ἐμφανίζουν ἐντονες ἰμπεριαλιστικές τάσεις και ἐρχονται νὰ ἀντικαταστήσουν τὶς παλαιές ἀποικιοκρατίες Ἰσπανία-Πορτογαλία, ἐνῶ ἡ Ἀφρική και ἡ Ἄπω Ἀνατολή εἶναι τὸ κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντός τοῦς. Ὁ ἰμπεριαλισμός φέρει σὲ ἄμεση ἐπαφή τὴν Εὐρώπη με χώρες ἀγνωστες, με ἰδιαίτερο πολιτισμό, πού ἐπηρεάζουν τὶς μορφές τῆς τέχνης και τῆς ἀρχιτεκτονικῆς (Chinoiserie, Νεοαιγυπτιακός).

Χριστίνα Ζαρκάδα-Πισιόλη

Ἀρχιτέκτων — Ἀνασπηλῶτρια

Μέ την ανάπτυξη της εργατικής τάξης και την εγκατάστασή της στις βιομηχανικές πόλεις, δημιουργούνται τεράστια πολεοδομικά και αρχιτεκτονικά προβλήματα που απαιτούν την άμεση λύση τους. Τό θέμα της κατοικίας είναι το σημαντικότερο, το οποίο αντιμετωπίζεται με το χειρότερο δυνατό τρόπο — τα «Slums» των σύγχρονων πόλεων χρονολογούνται από την εποχή αυτή.

Παράλληλα το αντικείμενο της αρχιτεκτονικής διευρύνεται άποφασιστικά, έτσι ενώ μέχρι τον 19ο αιώνα κτιζόνταν εκκλησίες, παλάτια, πύργοι, δημαρχεία, άστικά σπίτια και θύλακες, τώρα ή νέα όργάνωση της ζωής και της οικονομίας δημιουργούν νέους τύπους κτιρίων και εγκαταστάσεων: Έργοστάσια και βιομηχανικές εγκαταστάσεις, διοικητικά κτίρια, οδικές άρτηρες, σιδηροδρομικοί σταθμοί, νοσοκομεία, άθλητικές εγκαταστάσεις, σχολεία, πανεπιστήμια, βιβλιοθήκες, κτίρια εκθέσεων διεθνών και τοπικών, βουλευτήρια, χρηματιστήρια, αίθουσες συναυλιών, μουσεία, θέατρα, δικαστικά μέγαρα...

Μέ τη βιομηχανική επανάσταση διακόπτεται η συνέχεια της παράδοσης και ξεκινάει μία ιδιαίτερη θώρηση του παρελθόντος από κάποια απόσταση που οδηγεί πιά σέ επιστημονική έπαφή και γνώση.

Παράλληλα οι τεχνολογικές δυνατότητες κατασκευής νέων κτιρίων σέ μικρό χρονικό διάστημα, δημιουργούν τόν κίνδυνο αντίκατάστασης μ' αυτά τών παλαιών κτισμάτων.

Έτσι δημιουργήθηκε ή ανάγκη νά διατηρηθεί ή έπαφή μέ τό πολιτιστικό παρελθόν συντηρώντας μνημεία και δημιουργώντας αντίγραφα. Τότε ιδρύονται και οι πρώτες αρχαιολογικές υπηρεσίες.

Παράλληλα γεννιέται μία νέα πολιτιστική και ιδεολογική κίνηση, είναι ή στροφή πρós τήν Άρχαιότητα και ειδικότερα στήν έλληνορωμαϊκή περίοδο, και ή μελέτη τών έργων και τών τρόπων ζωής της. Είναι τό ιδεολογικό κίνημα τού κλασικισμού που κυριαρχεί στήν Εύρωπή τό α' μισό τού 19ου αιώνα γιά τό να διαδεχθεί στή συνέχεια ή μορφολογικός πλουραλισμός, γνωστός μέ τό όνομα εκλεκτικισμός ή ιστορισμός.

Ή στροφή στό παρελθόν ύποστηρίχεται έντονα από τήν ανάπτυξη τών κλασικών σπουδών και κυρίως τή δημοσίευση μιάς σειράς μελετών γύρω από τό μνημεία τής κλασικής Άρχαιότητας.

Ή δημιουργία μουσειών και ή δυνατότητα ταξιδιών φέρνει τούς ενδιαφερομένους σ' άμεση έπαφή μέ τό μνημεία.

Έτσι, άρχίζει μία επιστημονική θεώρηση τού αρχιτεκτονικού παρελθόντος, όπου τό μνημεία άποτυπώνονται μέ κάθε δυνατή ακρίβεια και λεπτομέρεια και στήν συνέχεια μελετώνται. Οι άρχιτέκτονες γίνονται γνώστες τής ιστορικής μορφολογίας, ενώ οι σχολές που ιδρύονται σύντελούν σ' αυτό. Τό 1861 ιδρύεται ή περίφημη Σχολή Καλών Τεχνών (Ecole des Beaux Arts), τό Παρίσι.

Ή νέα άστική τάξη, στόν χώρο τής τέχνης και τής αρχιτεκτονικής, κληρονομεί μία παράδοση μεγαλείου, τήν όποια θέλει νά διατηρήσει σά δείγμα έξωτερικής δύναμης και έπιβολής. Οι αρχιτέκτονες πού έρχονται νά ικανοποιήσουν τīs ανάγκες αυτές τών «νεοευγενών» μένουν έξω από τά πραγματικά προβλήματα τής εποχής τους.

Μετά τήν προσέγγιση και γνώση τής έλληνορωμαϊκής αρχιτεκτονικής, ή ιστορική έρευνα έπεκτείνεται και στίς άλλες περιόδους τού αρχιτεκτονικού παρελθόντος: Αιγυπτιακή, θυζαντινή, ρωμαϊκή, γοτθική, αναγεννησιακή, μπαρόκ... και δίνει τά έρεθίσματα και τήν έμπνευση γιά τήν μορφολογική επένδυση τών κτιρίων. Χαρακτηριστικό είναι ότι γιά κάθε τύπο κτιρίου εκλέγεται (άπ' όπου και ή όρος εκλεκτικισμός: από τό εκλέγω, διαλέγω) και ένας όρισμένος ιστορικός ρυθμός, «στύλ», ώστε νά αναγνωρίζεται εύκολα ή λειτουργία του από τήν έξωτερική του εμφάνιση. Ο κλασικός ρυθμός θεωρείται κατάλληλος γιά τράπεζες, ό γοτθικός ή ρωμαϊκός γιά εκκλησίες, ό τοπικός αναγεννησιακός γιά δημαρχεία...

Πολλές φορές εμφανίζονται μοτίβα και στοιχεία διαφόρων τεχνοτροπιών στό ίδιο κτίριο.

«Ή έννοια τού «στύλ» περιορίζεται και θεωρείται μία διακοσμητική έπικάλυψη, πού εφαρμόζεται κάθε φορά σ' ένα γενικό φέροντα όργανισμό. Ο αρχιτέκτονας κρατά τό ρόλο αυτόν, άφηνοντας τά υπόλοιπα στό μηχανικό»¹. Κέντρο τού εύρωπαϊκού εκλεκτικισμού είναι ή Ecole des Beaux Arts.

Οι έπιπτώσεις ανάγκες τής νέας βιομηχανικής κοινωνίας έρχονται σέ αντίθεση μέ τόν εκλεκτικισμό και μέσα από αυτήν τήν αντίθεση ξεκινά ή

προβληματική τής σύγχρονης αρχιτεκτονικής. Έτσι ό εκλεκτικισμός άντιμετωπίστηκε άρνητικά από τούς «μοντέρνους».

Ή ιστορική μορφολογία στόν έλληικό χώρο

Τό πρώτο άνεξάρτητο έλληικό κράτος μετά τήν Τουρκοκρατία, οργανώνεται τό 1830, εποχή πού ό νεοκλασικισμός έχει δώσει αξιόλογα δείγματα στήν Εύρωπή και τήν Άμερική. Παράλληλα ή άνοδος στόν θρόνο τής Έλλάδας τού Όθωνα από τήν Βαυαρία, όπου κυριαρχεί ή ιδεολογία τού κλασικισμού, είναι καθοριστική γιά τήν εισαγωγή τής νεοκλασικής αρχιτεκτονικής στόν έλληικό χώρο, ή όποια γίνεται άποδεκτή και από τόν έλληικό λαό, διότι ό νεοκλασικός ρυθμός τού θυμίζει τήν άρχαία Έλλάδα και φαίνεται «έλληικός».

Έτσι δημιουργείται ή «Σχολή τής Άθήνας» μέ τήν άμεση έπίδραση τού γερμανικού κλασικισμού, ή όποια, στή συνέχεια, επηρεάζει όλον τόν έλληικό χώρο, πού, κατά τό πρότυπο τής πρωτεύουσας, ντύνεται μέ νεοκλασικά κτίρια, όχι μόνον στό έπίπεδο τής έπίσημης αρχιτεκτονικής άλλα και τής λαϊκής αρχιτεκτονικής.

Ή περίοδος από τό 1880 ως τό 1922 χαρακτηρίζεται από εκλεκτικιστική διάθεση πού έπεκτείνεται και πέρα από τόν νεοκλασικό εκλεκτικισμό. Έτσι εμφανίζονται κτίρια νεοβυζαντινά, αναγεννησιακά, γοτθικά, μπαρόκ...

Ο εύρωπαϊκός εκλεκτικισμός τού 19ου αιώνα μέ κέντρο τήν Beaux Arts τού Παρισιού, εισάγεται στήν Έλλάδα από έννοιες αρχιτέκτονες, Γερμανούς, Αύστριακούς, Γάλλους καθώς έπίσης και από τούς πρώτους άπόφοιτους τού έλληικού Πολυτεχνείου (1880).

Ή Μικρασιατική καταστροφή και τό προσφυγικό πρόβλημα δίνουν νέα διάσταση στήν αρχιτεκτονική πού μέχρι τώρα άντιμετωπιζόταν σάν καλή τέχνη, τήν κοινωνική.

Ή περίοδος 1922-1940 χαρακτηρίζεται από τήν αναζήτηση τής νέας αρχιτεκτονικής πού όχι άντιμετωπίζει τά κοινωνικά πρόβλήματα τής εποχής. Παράλληλα όμως ό εύρωπαϊκός εκλεκτικισμός συνεχίζει νά άποτελεί τήν κύρια αρχιτεκτονική έκφραση.

1. Η Μεγάλη Αστική Σχολή της ελληνικής κοινότητας της Θεσσαλονίκης, κτισμένη σε νεοκλασικό ρυθμό.

2. Οικία στην οδό Σπάρτης — περιοχή Αγ. Τριάδος — όπου οι έξωτερικές σφίξες οργανώνονται με έλεγχο νεοκλασικών και παραδοσιακών στοιχείων (ξύλινων «ασχισιών»).

‘Η Θεσσαλονίκη στο 6^ο μισό τρύ 19ου αιώνα και στις άρχές του 20ού

‘Η Θεσσαλονίκη υπήρξε πάντα ένα μεγάλο κέντρο πάνω στο δρόμο της Δύσης προς στην Ανατολή. Έτσι απέκτησε μεγάλη εμπορική και πολιτική σημασία για την Εύρωπη και τα Βαλκάνια ειδικότερα.

‘Η Εύρωπη, μέ την βιομηχανική επανάσταση, άναπτύσσει άποικιοκρατικές τάσεις και διεισδύει στην οικονομική και πολιτική ζωή των άλλων χωρών. ‘Η όθωμανική άυτοκρατορία βρίσκεται στη δύση της και προσπαθεί να επιβιώσει μέ τον έξευρωπαϊσμό της. ‘Ο έπαφές της μέ τη Γαλλία, άπ’ όπου κυρίως δέχτηκε τις μεταρρυθμιστικές επιδράσεις, χρονολογούνται άπό τις άρχές του 18ου αιώνα.

«‘Η Θεσσαλονίκη τείνει να γίνει ή πόλη-συντονιστής της εύρωπαϊκής ήγεμονίας μέσα στην όθωμανική άυτοκρατορία — το κύριο πρακτεριο άπ’ όπου το έξωτερικό διοχετεύει τα προϊόντα του και επέκτεινει την οικονομική και πολιτική του κυριαρχία»².

Έτσι άναπτύσσεται σέ σημαντικό κέντρο του διαμετακομιστικού εμπορίου. Στά 1885 ή Θεσσαλονίκη συγκεντρώνει τις 40% του όθωμανικού έξωτερικού εμπορίου στά Βαλκάνια. Καπνά, μετάξι άκατέργαστο, όπιο, δέρματα, σιτηρά άποτελούν τις εξαγωγές της, τις εισαγωγές της ύφάσματα, τρόφιμα και βιομηχανικά προϊόντα.

Άποτέλεσμα της διεύρυνσης του εμπορίου είναι ό διπλασιασμός του πληθυσμού της πόλης άνάμεσα στό 1830 και τό 1910.

‘Η βιομηχανική δραστηριότητα είναι ύποτυπώδης και κυριαρχείται άπό τό

εύρωπαϊκό κεφάλαιο. Το πρώτο εργοστάσιο ιδρύεται στό 1854 είναι ένας άτμόμυλος γαλλικής ιδιοκτησίας. ‘Ο κύριος όμως βιομηχανικός κλάδος στην πόλη είναι ή επεξεργασία του καπνού.

‘Η διεισδυση του ξένου κεφαλαίου είχε σαν άποτέλεσμα την ίδρυση πολλών τραπεζικών όργανισμών, όπου κυρίαρχη θέση κατέχει ή ‘Οθωμανική Τράπεζα, όργανωμένη τό 1856 μέ βρετανικά και γαλλικά κεφάλαια μέ σκοπό την διαχείριση των δημοσίων εισπράξεων της χώρας στην ουσία άποτελεί ένα ύπερ-υπουργείο οικονομικών κάτω άπό τον άμεσο έλεγχο των δύο ξένων δυνάμεων που ήγεμονεύουν τον ‘Οθωμανικό χώρο.

Άλλες τράπεζες είναι ή άυτορροισμαρλιτική Χίρς, ή τοπική Ισραηλιτική τράπεζα της Θεσσαλονίκης των Άλλατινί, ή τράπεζα της Άνατολής, άποτέλεσμα της συνεργασίας της Γερμανικής Τράπεζας και της Έθνι-

3. Το σχολείο της οδού Κριστου σήμερα, στην πάνω πώλη χαρακτηρίζεται για τον νεοκλασικό διάκοσμο των έξωτερικών όψεων, ενώ ή όλη τυπολογία και μορφολογική δομή παραμένει ή γνωστή του παραδοσιακού θολοκκοικού σπιτιού.

κής Τράπεζας της Έλλάδος κ.ά.

‘Η όργάνωση κατάλληλης συγκοινωνιακής ύποδομής συντελεί στην άνάπτυξη του εμπορίου. Έτσι τό 1871 ή Θεσσαλονίκη συνδέεται σιδηροδρομικά μέ τό Βελιγράδι, τό 1892 μέ τό Μοναστήρι, τό 1896 μέ την Κωνσταντινούπολη και τό 1917 μέ την Άθήνα. Παράλληλα όργανώνονται και οι δρόμοι της θάλασσας.

‘Η Θεσσαλονίκη χαρακτηρίζεται για τον πολυεθνικό της χαρακτήρα, όπου κυρίαρχη θέση κατέχουν τό εβραϊκό, τό μουσουλμανικό και τό χριστιανικό στοιχείο.

‘Οι Έβραίοι της Θεσσαλονίκης είναι κυρίως ‘Ισπανοεβραίοι που γύρω στό 1500 έρχονται και προστίθενται στην παλαιότερη βυζαντινή εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης και μέχρι την έγκατάσταση των προσφύγων θά άποτελούν τό 30-50% του πληθυσμού της πόλης.

Τό μεγάλο πνευματικό γεγονός στην ζωή της ισραηλιτικής κοινότητας είναι ή διδασκαλία του Σαματάι Σεθί, που παίρνει μεγαλύτερες διαστάσεις μετά τό 1666 μέ την προσχώρησή του στό ‘Ιολάι. ‘Οι όπαδοί του, οι Ντονιμέδες (τουρκ. dönme = άποστάτης) μέ τόν έξηλοαισμό τους ένισχύουν ποσοτικά και κυρίως ποιητικά τό μουσουλμανικό στοιχείο. ‘Οι ντονιμέδες, προερχόμενοι άπό την άριστοκρατία της ισραηλιτικής κοινότητας, φέρουν σέ έπαφή της όθωμανική ήγεμονική τάξη μέ την εβραϊκή και την εύρωπαϊκή κουλτούρα και ιδιαίτερα την γαλλική, διότι είναι γνωστό ότι ό εβραϊκός πληθυσμός της Θεσσαλονίκης μορφωνόταν κατά τά γαλλικά πρότυπα.

Στή Θεσσαλονίκη ζούν την έποχή αυτή έξι μέ έφτά χιλιάδες Εύρωπαίοι.

‘Η Θεσσαλονίκη παρόλες τις δυτικές επιδράσεις που φαίνονται πιά στό πρόσωπό της, παραμένει μιά πόλη της άνατολής, μιά πόλη που τό περιγραμμά της κλείνουν οι μινιάρδες, οι τρούλλοι και τά τείχη.

‘Ο έκλεκτικισμός στη Θεσσαλονίκη

‘Η Θεσσαλονίκη είναι τό κέντρο του ελληνικού έκλεκτικισμού.

‘Ο μεταπρατικός χαρακτήρας της πόλης και ή οικονομική άνησθηση της τάξης των έμπορών έκθραπτική στην άρχιτεκτονική μέ τόν έκλεκτικισμό, που κυριαρχεί την έποχή αυτή

στην Εύρωπη με κέντρο όπως είπαμε, την Ecole des Beaux Arts του Παρισιού, όπου οι περισσότεροι αρχιτέκτονες πηγαίνουν για μετεκπαίδευση. Όπωςδήποτε το πνεύμα της Beaux Arts μετέφερε στην Θεσσαλονίκη και η έθραϊκή μειονότητα της πόλης.

Η εικόνα της Θεσσαλονίκης του 19ου αιώνα θυμίζει τις εμπορικές πόλεις της Ευρώπης την εποχή αυτή: Τήν Τεργέστη, τή Βαρκελώνη, τή Μασσαλία, τή Βιέννη, τό Βουκουρέστι, τό Παρίσι. Οί μεγάλοι έμποροι, τραπεζίτες, χρηματιστές, βιομήχανοι έχοντας συνεχή έπαφή μέ τήν Δύση θέλησαν να μεταφέρουν τό πνεύμα της στό σπίτια τους.

Η Θεσσαλονίκη τού 19ου αιώνα εμφανίζεται διακεντρωμένη σε περιοχές πού διαφοροποιούνται από τίς εθνότητες πού τίς κατοικούν³, μέ κοινόχρηστο τό χώρο τής αγοράς και τού λιμανιού, ό όποιος γλωσσικά έχει ένοπισηθεί: κάθε δρόμος και πλατεία έχει τρία-τέσσερα όνόματα γιά τίς αντίστοιχες γλώσσες τής πόλης: τούρκικα, ισπανοεβραϊκά, έλληνικά άκόμα γαλλικά, βλάχικα, ιταλικά ή βουλγάρικα.

Κάθε μειονότητα έχει τό δικό της νοσοκομείο, όρφανοτροφείο, τά δικά της σχολεία.

Παράλληλα διακρίνεται ή χρήση τής αρχιτεκτονικής σάν έκφραση τής κάθε εθνότητας και τής ιδεολογίας πού αύτή αντιπροσωπεύει.

Έτσι στην έλληνική κοινότητα, μετά τό 1880, κτίζονται κτίρια μέ χρηματοδότηση τού «Συλλόγου πρós διάδοσιν τών Έλληνικών γραμμάτων τής Άθήνας» όπου σάν ρυθμός εκλέγεται ό νεοκλασικός, κατά τό πρότυπο τής έπίσημης αρχιτεκτονικής τού έλευθέρου ελληνικού κράτους όπως

διαμορφώθηκε ήδη από τό 1830. Άλλά ό νεοκλασικός ρυθμός εφαρμόζεται κυρίως στό δημόσια κτίρια όπως: Τό Όρφανοτροφείο Παπάφ, τó Έλληνικό Παρθενώγειο, τό πρώτο Έλληνικό προξενείο στην Θεσσαλονίκη, τήν Μεγάλη Άστική Σχολή, κτίρια πού διατηρούνται μέχρι σήμερα (εικ. 1).

Αντίθετα στό επίπεδο τής κατοικίας, όπως φαίνεται από τά λαϊκά κτίσματα τής περιόδου 1880-1912 τών ελληνικών συνοικιών τής Άγ. Τριάδος ή τών μεικτών συνοικιών τής πάνω πόλης, τής Λαγουδιανής και τού Άγ. Νικόλα τού Όρφανού ή τής περιοχής γύρω από τήν Ροτόντα πρίν τήν καταστροφή της, γίνονται ύποχρησεις στην μορφή αλλά ή κύρια δομή τό σπιτιού παραμένει άναλλοίωτη.

Έτσι ή νεοκλασική επίδραση πού πολλές φορές γίνεται έκλεκτικιστική, περιορίζεται στις όψεις ενώ ή όλη όργάνωση τού σπιτιού χαρακτηρίζεται από τήν παραδοσιακή τυπολογία και μορφολογία τού θαλκανικού λαϊκού σπιτιού μέ τό «χαγιάτι» και τό «σχανιά» (εικ. 2).

Στίς τούρκικες συνοικίες, στό «Μπαϊρί», διακρίνονται τά σπίτια τών ντονμεδών — τών εξολασθέντων Έβραίων οί όποιοι, προέρχονται από τήν άριστοκρατία τής Ισραηλιτικής κοινότητας. Άποτέλεσμα τής μικτής ευρωπαϊκής, εβραϊκής και μουσουλμανικής παιδείας τού είναι ό έκλεκτικιστικός διάκοσμος τών εξωτερικών όψεων τού παραδοσιακού θαλκανικού σπιτιού τής πάνω πόλης (εικ. 3). Άπό τό 1890 και μετά κτίζεται και ένας μικρός αριθμός κτιρίων τού όθωμανικού δημοσίου σέ νεοκλασικό ρυθμό, έργα κυρίως τού Ιταλού αρχιτέκτονα Vitalliano Poselli: Τό Διοικητήριο (Poselli, 1891), τά δύο νοσο-

κομεία (σημερινό Όπικράτειο και Δημοτικό, 1891), ή Φιλοσοφική Σχολή (Poselli, 1887) οί Στρατώνες (Poselli, 1890).

Χαρακτηριστικό δείγμα έκλεκτικισμού άποτελεί τό Γενί τζαμί, τό «τζαμί τών ντονμεδών», σχεδιασμένο έπίσημα από τόν Poselli τό 1902, έκφραση τής μικτής μουσουλμανικής και ευρωπαϊκής κουλτούρας νών ντονμεδών, όπου κυριαρχούν μορφολογικά στοιχεία Άναγέννησης και Μπαρόκ, χωρίς νά λείπουν βυζαντινές, ισλαμικές και νεοκλασικές επιδράσεις (εικ. 4).

Χαρακτηριστική είναι ή περίπτωση όπου παραδοσιακά κτίσματα ντύνονται μέ όψεις έκλεκτικιστικές. Έτσι τό «Χάνι Πατέρα» στην περιοχή τού Βαρδариου, άποκτά τήν νέα του όψη σχεδιασμένη από τόν Poselli τό 1905⁴.

Οί πυρκαϊές τού 1890 και 1917 είναι άποφασιστικές γιά τήν μελλοντική έκδοσή τής πόλης.

Η πυρκαϊά τού 1890 καταστρεφει έξ ολοκλήρου τήν εβραϊκή κοινότητα και ή πυρκαϊά τού 1917 τό 20-30% τής νέας πού κτίσθηκε στή θέση σχεδόν τής παλαιάς. Η κάθετη όδός, ή όδός τών πλούσιων σπιτιών πού είχε άρχισι να σχηματίζεται ήδη από τό 1890 στόν χώρο τής σημερινής όδου Άγ. Σοφίας, τό περίφημο «τζάντε ντέ βέντε», συνεχίζει τήν παραδοχή της και μετά τήν πυρκαϊά τού 1917 πού ξανακτίζεται. Έτσι και σήμερα άκόμη έχει νά παρουσιάσει ένα αριθμό αξιολογών άστικών κτισμάτων τής έκλεκτικιστικής περιόδου τής Θεσσαλονίκης (εικ. 5).

Άπό τό 1880 πού κτίζεται, διατηρείται μέχρι σήμερα άνέπαφη από τίς πυρκαϊές ή περιοχή τών «λαδάδικων», ανάμεσα στην θάλασσα και

4. Τό Γενί Τζαμί, τό τζαμί τών ντονμεδών, στην Θεσσαλονίκη, όπου κυριαρχούν μορφολογικά στοιχεία Άναγέννησης και Μπαρόκ, ενώ ένν βυζαντινές, ισλαμικές και νεοκλασικές επιδράσεις.

5. Τό Ξενοδοχείο Ματζετίτι, σέ νεομαρκ ρυθμό. (Έχει καταφασίσει).

τήν παλαιά προκουμία τής οδού Φράγκων, μέ κτίσματα οικοδομημένα πιθανόν από Γάλλους τεχνίτες πού μεταφέρουν έκλεκτικά τήν ατμόσφαιρα τών λιμανιών τής Βόρειας θάλασσας μέ τό χαρακτηριστικό «ευρωπαϊκό» σκουρόχρωμο τούβλο καί τίς διακοσμήσεις τής στέγης φλαμανδικού τύπου (βλ. Νεστ. Μν. Θεσ. α. 76).

Μετά τό 1880 ή πόλη επέκτείνεται έξω από τά τείχη, δυτικά τά λαϊκά στρώματα καί ανατολικά, ιδίως μετά τό 1890, τά άνώτερα κοινωνικά στρώματα, όπου αναπτύσσεται ή περιοχή τών «πύργων», επαύλεων πού κτίζει ή Θεσσαλονίκη τής μεταπρατικής άκμής από τόν Λευκό Πύργο ως τό Ντεπώ, κατά μήκος τής ανατολικής παραλίας καί παράλληλης οδού τής σημερινής Βασ. Γεωργίου πού στήν συνέχεια γίνεται Βασ. Όλγας. Η συνοικία αυτή είναι ή περισσότερο μεικτή έθνολογικά περιοχή τής πόλης. Ισραηλίτες καί Ντονιόδες, Τούρκοι, Έλληνες, Φράγκοι καί Λεβαντινοί μετακομίζουν εκεί από τήν παλαιά πόλη μόλις άποκτήσουν οικονομική άνεση· τά κτίρια κτίζονται άρχικά σάν έξοχικές κατοικίες· άργότερα όμως μέ τήν κατασκευή του τράμ άποκτούν χαρακτήρα μόνιμης διαμονής. Στά χρόνια άνάμεσα 1894-1912 κτίζονται έκατό περίπου τέτοιες κατοικίες. «Η μετοικεσία αυτή έξω από τά τείχη είναι ένδεικτική καί γιά τίς οικονομικές διαφοροποιήσεις μέσα στην πολιτεία· τώρα μέσα στα έκατό αυτά άρχοντικά, οι Έλληνες κατέχουν μία ισότιμη μέ τίς Ισραηλιτικές καί μουσουλμανικές οικογένειες θέση· εδώ θρίσκονται 27 έλληνικά άρχοντικά· άνάμεσά τους έκείνα του Χατζηλαζάρου, τών δυο Άμποτ, Τζέκι καί Μπάμπη, τών Ρογγότι καί Χαρήση είναι από τά πιό έντυπωσιακά».

Η άρχιτεκτονική τών «πύργων» εκλέγεται από τόν κάθε ιδιοκτήτη καί εκφράζει τήν ιδεολογία του. Έτσι οι μουσουλμάνοι μεταπράτες εκλέγουν τήν μέ έντονα διακοσμητικά στοιχεία μπαρόκ, πού πλησιάζει τό λεγόμενο μπαρόκ Κωνσταντινούπολης, μορφολογική όργάνωση.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα άποτελούν: Τό Όρφανοτροφείο «Μέλισσα» — έπαυλη του Τούρκου έμπορου Όσμαν Άλή Μπέη (1897), ή Βίλλα Μορντώχ — κτισμένη τό 1905 γιά τόν Τούρκο μέγαρχο Σειφουλιά πασά, έργο του άρχιτέκτονα Ξ. Παιονίδη, ή οικία Μιχαηλίδη — έπαυλη του

6. Η πλατεία Αγ. Σοφίας στα 1928, χαρακτηριστικό δείγμα άρχιτεκτονικού συνόλου τής έκλεκτικιστικής περιόδου τής Θεσσαλονίκης τήν δεκαετία του '20.

7. Η οικία Φερνάντες — «Καζα Μπάνκα» — σε νεογοτθικό ρυθμό μέ στοιχεία Art-Nouveau.

8. Κτίριο τής οδού Αριστοτέλους μέ τήν χαρακτηριστική όργάνωση σε νεοβυζαντινό ρυθμό.

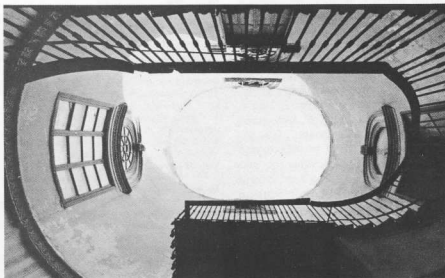
Κερίμ ἐφέντη, ἡ Σχολὴ Τυφλῶν — ἰδιοκτησία τοῦ Ἀλθανοῦ μπέη Ὀμάρ Πριστίνα, ἔργο τοῦ Ξ. Παιονίδη (1880-1890) (βλ. Νεοτ. μν. Θεσ. σ.82). Οἱ ντομηδες χρησιμοποιοῦν τὸν εὐρωπαϊκὸ ἐκλεκτικισμὸ γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τους ἔκφραση μὲ κυριαρχοῦ τὸ νεογοθικὸ στύλ, τὸ ὁποῖο πολλὰς φορὰς συμπληρῶνουν στοιχεῖα art nouveau: Πρῶην κτίριο τοῦ Ν.Α.Τ.Ο — ἐπαυλὴ τοῦ ντομη Καραντιζή, σχεδιασμένο ἀπὸ τὸν Ἰταλὸ ἀλλὰ Θεσσαλονικεὶα ἀρχιτέκτονα Arrigoni Piero, τὸ 1893, ἡ οἰκία Φερνάντες — «Κάζα Μπιάνκα», ἔργο ἐπίσης τοῦ Arrigoni (εἰκ. 7).

Ἀντίθετα οἱ Ἑλληνες μεταπράτες τῆς περιοχῆς τῶν «πύργων» μένουσιν πὸς κοντὰ σ' ἓνα ὄψιμο νεοκλασικισμὸ μὲ στοιχεῖα τῆς ὠριμῆς Ἀναγέννησης: Οἰκία Γεωργιάδη — ἰδιοκτησία Χ. Γεωργιάδη, κτισμένη τὸ 1902, κατεδαφίστηκε, ἀρχοντικὸ Σιάγα — κτισμένο τὸ 1890, ἔργο τοῦ ἀρχιτέκτονα Ξ. Παιονίδη.

Ἡ περιοχὴ τῆς Ἀνάληψης καὶ τῆς Ἁγ. Τριάδας, ὅπου ἐπεκτείνεται ἡ πόλις ἐπίσης μετὰ τὸ 1900, ἔχει νὰ παρουσιάσει ἀξιόλογο μικροστικτὰ κτίσματα τῆς περιόδου αὐτῆς μὲ ἔντονο ἐξωτερικὸ διάκοσμο ποῦ κυριαρχεῖται ἀπὸ στοιχεῖα Μπαρόκ, Ροκοκό καὶ Ἀρ-Νουβώ: Φυτικὰ θέματα (ρόδακες, κλάδοι, ἀνθὲ, δέσμες φύλων), κορδέλλες καὶ ἀπομιμήσεις ὑφασμάτων μὲ πλούσιες πτυχωσεις καθὼς καὶ ἀναπαραστάσεις ζώων καὶ ἀνθρώπων (βλ. Νεοτ. μν. Θεσ. σ.78).

Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς πόλης, μετὰ τὴν πυρκαϊὰ τοῦ 1917 ξαναχτίζεται ἡ περιοχὴ γνωστὴ πιά σάν «पुरिकाυστος ζώνη», σύμφωνα μὲ τὸ πολεοδομικὸ σχέδιο ποῦ μελέτησε μὲ ἐντολὴ τοῦ Βενιζέλου ἡ «Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ Νέου Σχεδίου Θεσσαλονικῆς». Τὸ ἀρχικὸ αὐτὸ σχέδιο, γνωστὸ κυρίως σάν σχέδιο τοῦ Γάλλου πολεοδόμου Ἐρνέστου Χεμπράντ, «βελτιώθηκε» τὸ 1921 καὶ ἐγίνε ἀγνωρίστο. Τελικὰ μόνον μία μικρὴ ἀνάμνηση τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει ἡ ὁδὸς μὲ τὴν πλατεῖα Ἀριστοτέλους, ὁργανωμένη σὲ νεοβυζαντινὸ ρυθμὸ (εἰκ. 8).

Σήμερα διατηρεῖται ἓνας ἱκανοποιητικὸς ἀριθμὸς κτιρίων τῆς πυρκαϊῆς τοῦ ζώνης, παράλληλα τὰ πρωτότυπα ἀρχιτεκτονικὰ τους σχέδια ποῦ βρίσκονται στὸ ἀρχειο τοῦ πολεοδομικοῦ, ἐπιτρέπουν τὴν μελέτη τῆς περιόδου αὐτῆς τοῦ ἐκλεκτικισμοῦ ποῦ συνεχίζεται στὴν Θεσσαλονικὴ

9. Λεπτομέρεια τοῦ κλιμακοστασίου τοῦ κτιρίου τῶν ὁδῶν Συγγροῦ, Βαλουριῶτου καὶ Βηλαροῦ.

10. Ἡ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, ὁργανωμένη μὲ αὐστηρὸ νεοκλασικὸ ρυθμὸ.

11. Κτίριο τῆς ὁδοῦ Βενιζέλου 3.

άκομα και την περίοδο του μεσοπολέμου, με κύρια άνηθο την δεκαετία του '20. Από μία πρώτη έρευνα των παραπάνω σχεδίων προκύπτει ότι οι περισσότεροι μελετητές της περιόδου αυτής είναι Έλληνες αρχιτέκτονες και μηχανικοί, όπου διακρίνονται για το έργο τους οι: Ξ. Παιονίδης, Α. Παλαιολόγος, Γ. Μανούσος, Α. Τζώνης, Κ. Γιωτόπουλος... (εικ. 9). Η πυρκαϊστος ζώνη ταυτίζεται σχεδόν με το έμπορικό κέντρο της Θεσσαλονίκης. Τα κτίσματα διακρίνονται για την εκλεκτικιστική τους διάθεση, όπου η χρήση πολλές φορές καθορίζει και την έκλογή του ρυθμού ή των ρυθμών που οργανώνονται σε αρχιτεκτονική τους. Έτσι από την εξωτερική τους μορφολογική επένδυση γίνεται γνωστή και η λειτουργία τους. Διακρίνεται ένας αριθμός έμπορικών στωών (Στώ Μαλακωπή — ιδιοκτησία των Άλλατινί, έργο του αρχιτέκτονα Vitaliano Poselli, κτισμένη το 1902-3, Στώ Σαούλ, Στώ Λομπάρδο, Στώ Πελάσωφ — το παλιό Ταχυδρομείο, έργο του αρχιτέκτονα Ξ. Παιονίδη, κτισμένη το 1921, Στώ Τουρπάλη...) οι οποίες οργανώνονται μορφολογικά σε αναγεννησιακό ή νεογοτθικό ρυθμό, με επιδράσεις στο έσωτερικό από την αρχιτεκτονική της βιομηχανικής επανάστασης των μηχανικών (μεταλλικές κατασκευές που καλύπτουν έσωτερικά αίθρια) και διακοσμησεις ροκοκό.

Οι Τράπεζες διακρίνονται κυρίως για τον αύστηρο νεοκλασικό ρυθμό τους με την χαρακτηριστική οργάνωση των αρχαίων ελληνικών ναών, που στριζίζεται στην αρχή βάση — κορμός — επίστεψη (εικ. 10). Εξαιρεση αποτελεί η Οθωμανική Τράπεζα (τό κτήριο του Ι.Κ.Α. της οδού Φράγκων), με στυλ νεομαροκί. Παρόλ'αυτα συγκροτήματα από ισόγεια καταστήματα με ήμιόροφο δημιουργούν τις αγορές Βλάδι-Μοδιάνο, όπου κυριαρχεί ο νεοβυζαντινός ρυθμός με τα χαρακτηριστικά τοξωτά ανοίγματα του ήμιόροφου.

Η έμπορική δραστηριότητα του κέντρου εξυπηρετείται από ένα αριθμό ξενοδοχείων που χαρακτηρίζονται για την πλούσια διακόσμηση τους και τον μαροκίζοντα ρυθμό τους.

Τέλος, ένα σύνολο από πολυόροφα κτίσματα συμπληρώνουν την εικόνα του μορφολογικού πλουραλισμού την εποχή αυτή (εικ. 11).

Σημειώσεις

1. Leonardo Benevolo, *Introduzione all' Architettura* σελ. 236.
2. Κωστής Μοσάφ, Θεσσαλονίκη — Τομή της μεταπρατικής πόλης, σελ. 59.
3. Κωστής Μοσάφ, Θεσσαλονίκη — Τομή της μεταπρατικής πόλης σελ. 25-55.
4. Άννα Παπαδόμου, «Ένα χάνι της Θεσσαλονίκης», *Αρχαιολογία Μάιος 1982*, άρ. 3, σελ. 38.
5. Κωστής Μοσάφ, Θεσσαλονίκη — Τομή της μεταπρατικής πόλης, σελ. 39.
6. Για την αρχιτεκτονική των «πύργων» θλ. Ν. Μουτσόπουλος, «Αρχοντόσπιτα της Θεσσαλονίκης», Θεσσαλονίκη 1976.
7. Την «Διεθνή Έπιτροπή Νέου Σχεδίου Θεσσαλονίκης» αποτελούσαν οι Τόμας Μασουόν (Άγγλος πολυεθνικός-αρχιτέκτονας παρκων), Έρνεστ Χελμπραντ (Γάλλος αρχιτέκτονας-πολεόδομος), Ζαν Πελεμπέρ (Γάλλος οδοποιός-λοχαγός του ναυτικού στρατού), Αριστέλης Ζέγγος (Μακεδόνας Αρχιτέκτονας), Άγγελος Γκίνις (Άμεναλόγος-καθηγητής Ε.Μ.Π.), Κωνσταντίνος Κιτσίκης (Νεαρός τότε αρχιτέκτονας, καθηγητής άρθρα του Ε.Μ.Π.) και Κων/τίνος Άγγελάκης (Δήμαρχος τότε Θεσσαλονίκης).

Βιβλιογραφία

- Κ. ΜΟΞΚΩΦ, Τομή της μεταπρατικής πόλης, τόμος α'-β', έκδοση αναθεωρημένη, Θεσσαλονίκη 1979.
- Γ.Π. ΛΑΒΒΑΣ, 19ος-20ός αιώνας — Σύνομη ιστορία της Αρχιτεκτονικής, Παν/κής παραδόσεις — τεύχος α', Θεσσαλονίκη 1982.
- Α.Κ. ΑΝΤΩΝΙΔΗΣ, Σύγχρονη Έλληνική Αρχιτεκτονική, «Άνθρωπος και χώρος-Άθινα 1979.
- Β.Σ. ΚΟΛΩΝΑΣ — Α.Γ. ΠΑΠΑΜΑΤΘΑΙΑΚΗ, Ο αρχιτέκτονας Vitaliano Poselli, τα έργα του, Θεσσαλονίκη 19ος αιώνας, Θεσσαλονίκη Σεπτέμβρης 80.
- ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ στην Ελλάδα, Έκδ. Έμπορικής Τραπέζης της Ελλάδας, Άθινα 1967.
- Ν. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Άρχοντόσπιτα της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1976.
- Ν. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Θεσσαλονίκη 1900-1917, Θεσσαλονίκη 1976.
- Π.Κ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ, Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια 1875-1912, Θεσσαλονίκη 1981.
- Ρ. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Old Salonica, Athens 1980.
- GROTHUSEU-DA SILVA-GROSS PETERSON κ.λ.π., Έκονυχρονισμός και Βιομηχανική Έπανάσταση στα Βαλκάνια τον 19ο αιώνα, έκδ. Θεμέλιο 1980.
- L. BENEVOLO, Storia dell' Architettura Moderna, Sesta Edizione, Bari 1975.
- L. BENEVOLO, Introduzione all' Architettura, Bari 1976.
- N. PEVSNER, Storia dell' Architettura Europea.

The Eclecticism in Thessaloniki

The architectural character of Europe during the second half of the 19th century manifests a morphological pluralism known as eclecticism or historicism. What gives to eclecticism its distinct character is that for each type of building a certain historic form, a «style», is selected so that the function of the building can be easily recognized from its exterior. Often, however, motives and ele-

ments of various styles can be combined on the same edifice.

The period 1880-1922 in Greece is characterized by a tendency towards eclecticism and Thessaloniki is its very center. The commercial character of the city and the financial prosperity of its merchants find expression in architecture via the eclecticism prevailing in Europe during this period. This european eclecticism originates from the Ecole des Beaux Arts in Paris where most architects go for further studies. Needless to say the spirit and mentality of the Ecole des Beaux Arts is also transferred to Thessaloniki by the jewish minority which is educated along french lines.

Thessaloniki, a city of multinational character has a prevailing jewish, muslim and christian population. The city of the 19th century is divided in areas distinguished by the nationalities living in them, while architecture functions as a vehicle expressing each nationality and its ideology.

Thus, after 1880 the preference of the greek community is for public buildings in the neoclassical style, dominating official greek architecture after 1830. As regards private dwellings the neoclassical style is applied only on the facades, the rest being typical of the balkan folk house. Distinct in the turkish neighbourhoods are the houses of the «dommedes», the islamized jews. Thus, the eclectic decoration of the exterior of the traditional houses of the upper city can be considered the result of the mixed european, jewish and islamic culture of the «dommedes». Since 1890, however, a small number of public ottoman buildings are built in neoclassical style.

After 1880 when the city is expanding outside the walls, an area of villas or «towers» is created, between the White Tower and the Depo district. This quarter becomes the ethnologically mixed sector of Thessaloniki, since jews, «dommedes», turks, greeks, french and italians move there as soon as they become wealthy. The architecture of each «tower» reflects the personal taste of the owner and expresses his ideology: the turks choose an architecture characterized by impressive baroque elements, a style quite close to the so-called baroque of Constantinople; «dommedes» employ, mainly, the neo-gothic style enriched with Art-Nouveaux elements. The greeks, on the contrary, prefer a late neoclassical style combined with high renaissance elements.

After the fire of 1917 the area where the commercial center was located is rebuilt. A number of commercial stoas are worth mentioning from this phase, since they exhibit a renaissance or neobaroque style on the exterior and influences from the «industrial revolution» and rococo decorations in the interior. The banks are distinguished by a severe neo-classical style, while Aristotelous Street and Square as well as the Viali - Miodiana Markets are notable for their neo-byzantine layout.